

5 Dekalog (Desatero)

5.1 Úvodem: darovaná, odůvodněná a osvědčovaná zodpovědná svoboda

Výchozími texty pro uvažování o Dekalogu budou a musí být biblické zprávy a svědectví, v rámci nichž se zde bude jednat o tyto dva biblické odkazy: Ex 20,1-17 a Dtn 5,6-21.

Již první souvětí, ať již uváděné jako první přikázání či prolog, jasně odkazuje na souvislost, kterou nelze s ohledem na porozumění a naplňování slov Dekalogu opominout: základem je zde osvobozující jednání Hospodina Boha, které vyvádí jeho lid z otroctví, prostě ze všeho, co mu bere skutečnou svobodu. Biblická událost exodu a následně proces uzavírání smlouvy mezi Bohem a jeho osvobozeným lidem na Sinaji/Chorébu znamenají rozhodující kontext, bez něhož nelze Dekalogu porozumět i jej interpretovat a aktualizovat.

Někdy je označován jako etický Dekalog a coby význačný text je zasazen do většího celku Božího zákona zjeveného na Sinaji/Chorébu. Je preambulí tohoto Zákona či „ouverturou Tóry“, po níž pak následují dílčí příkazy, zákazy a pokyny, které lze chápat vzhledem k Dekalogu jako „konkretizaci či prováděcí předpisy“.²⁴⁸

Jako primární adresát je zde osloven někdo, kdo má tuto zkušenost osvobození Hospodinem, kdo tedy dostal nabídku svobody, kterou si má uchovat a osvědčovat. Na Dekalog už tím nebudeme pohlížet jako na morálně-právní kodex, „který by ve společnosti měli všichni dodržovat“, jak můžeme někdy z některých úst slyšet.

Biblický Bůh totiž nezjevuje nějaký kodex²⁴⁹, ale „sebe samého“ ve své „dobrotě a moudrosti“, aby tím oslovoval lidi „ze své veliké lásky jako přátele“, setkával se s nimi a zval a přijímal je do svého společenství. Toto sebesdělování neviditelného Boha se děje slovy a činy, které spolu vnitřně souvisejí a navzájem na sebe odkazují.²⁵⁰

²⁴⁸ Prudký Martin: Dekalog v biblické teologii: Text Desatera a jeho význam pro bibli a její teologii, in: Život Dekalogu, život Písma, Studie a texty ETF č. 16 (2010/1), s. 12-13.

²⁴⁹ Srov. Papežská biblická komise: Bible a morálka. Biblické kořeny křesťanského jednání, Kostelní Vydří: KN, 2010, s. 14.

²⁵⁰ Věroučná konstituce o Božím zjevení *Dei Verbum*, I, 2. In: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, s. 109.

Je-li Dekalog zasazen do celku Zákona a procesu smlouvy, je dobré mít na paměti zásadní pravidla pro biblický étos a významy pojmů Zákona a První smlouva. Teologický pojem Zákona se vyjadřuje pomocí výrazu *předložená cesta*, která je Božím darem a je potřeba se jí držet. Slovo *cesta* označuje v jádru První smlouvy exodus jako prvotní osvobozující událost a současně didaktický obsah, tzn. Tóru. Smlouva znamená nabídku důvěrného trvalého vztahu lidí s Bohem. Proto se biblický étos zakládá na „Boží zakladatelské iniciativě“, jež se teologicky vystihuje pojmem *dar*. Mravnost v Bibli je proto důsledkem zkušenosti člověka s živým Bohem, kterou v člověku působí sám tento Bůh v podobě *daru*.²⁵¹

Adresáti či příjemci Dekalogu zažili Hospodinův zásah do svého života, který způsobil proměnu vnitřního stavu i vnějších okolností, jež se pak odráží v jejich jednání, tzn. v nekonání i konání.²⁵² Příklon Hospodina Boha k lidem, Jeho osvobozující čin a „rozpomínající zpřítomňování“ takové Boží náklonnosti uschopňují a motivují lidi k naplňování „přikázání“. Je potřeba proto zdůraznit pořadí: dodržování přikázání není důvodem Božího příklonu, ale naopak.²⁵³ Jedná-li Hospodinův vyznavač a jeho společenství podle slov Dekalogu, stále si tím živě připomíná své hlavní vyznání (Dt 6,4), vychází ze vztahu s Hospodinem Bohem, který je ošetřen smlouvou ve formě věrnosti, jíž je přislíbena trvalost. Proto smlouva vyžaduje stálé naslouchání Božímu slovu a konkrétní naplňování i slov Dekalogu.²⁵⁴

Závažnost a postavení zmíněného vyznání Božího lidu smlouvy si zaslouží, aby byla jeho slova citována: „*Slyš Izraeli: Hospodin je náš Bůh, Hospodin je jediný!*“ (Dt 6,4). Dovolíme si zdržet se u něho a uvedeme i některá slova z okolí jeho biblických souřadnic. Hned po něm následuje totiž výzva, jež představuje základní část přikázání lásky: „*Proto miluj Hospodina, svého Boha, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou silou*“ (Dt 6,5). Stěžejní význam těchto slov pro dobrý život v různých oblastech života a soužití a jejich stálá platnost je vystižena

²⁵¹ Srov. Papežská biblická komise: Bible a morálka. Biblické kořeny křesťanského jednání, s. 13-15.

²⁵² Srov. Jiří Beneš: Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku, Praha: Návrat domů, 2008, s. 12.

²⁵³ Srov. Ernst Stephan: Grundfragen theologischer Ethik. Eine Einführung, München: Kösel-Verlag, 2009, s. 64-65.

²⁵⁴ Schockenhoff Eberhard: Wie gewiss ist das Gewissen? Eine ethische Orientierung, s. 74-75.

v následujících slovech Písma: „*At tato slova, která ti dnes svěřuji, zůstanou v tvém srdci. Vstěpuj je svým synům a mluv o nich, ať sedíš doma nebo jdeš po cestě, ať uléháš anebo vstáváš. Přivaž si je jako znamení na ruku a jako pásek na čelo. Napiš je na veřeje svého domu a na své brány*“ (Dt 6,6-8).

Díky oné nezpochybnitelné a neopominutelné souvislosti a základně Dekalogu, kterou je potřeba mít na paměti u každé směrnice života Dekalogu, se zohledňuje zároveň rozpomínání i připomínání závaznosti, které zahrnují následující oslovení a výzvu: Protože vás a tě Hospodin Bůh vysvobodil, můžete žít podle Jeho slov, i současně máte a máš žít podle Jeho slov, aby sis a abyste si uchovali svobodu, kterou ti a vám daroval.²⁵⁵

O roli a původu Dekalogu ve víře a životě Božího lidu se proto někdy hovoří jako o magně chartě smlouvy a osvobození nebo jako o dokumentu dějin osvobozování²⁵⁶ či jako o ústavě.²⁵⁷

Jedná se o směrodatná slova poučení (tóra) vyslovená v konkrétním kontextu a v pravý čas, která se rodí jako reflexe v rámci vztahu s Hospodinem, doslova před Jeho tváří, a ukazují, jak vzniká a odůvodňuje se v biblickém étosu spravedlnost, tj. správný vztah k Bohu a lidem.²⁵⁸

Zasazení do těchto souvislostí brání výkladům, které lze zařadit pod pojmy legalismus a moralismus. Zároveň se vylučuje morálka abstraktně všeobecná a nedějinná. Nejedná se zde o nějakou v minulosti uzavřenou událost, ale o otevřené stálé dění, které je nosné pro přítomnost a budoucnost každé generace. Proto taky slaví Boží lid svátek obnovy smlouvy jako svátek obnovy ve svobodě, svátek osvobození, zachování a osvědčení darované svobody. Smlouva proto znamenala odůvodnění a stvrzení Hospodinem darované svobody. Jan M. Lochman hovoří dokonce o deseti příkázáních v tomto smyslu jako o deseti velkých svobodách, které slouží ke správnému naplňování darované svobody a „poskytují ukazatel a směrnici na cestě Bo-

žího lidu“.²⁵⁹ Taková skutečně lidská svoboda je odůvodněná a zodpovědná, jež ctí nedotknutelnost svobody druhého, nejedná se tedy o svobodu prázdnu či svévolnou. Projevuje se zde svoboda, která chrání předně práva druhého a odtud zakládá princip solidarity. Měnit se mohou okolnosti v dějinách osvobozování Božího lidu, základní smysl textu a jeho souvislostí zůstává.²⁶⁰ Nový život vysvobozených, kteří náležejí Hospodinu, vykazuje znamení či příznaky, které jsou obsaženy v Dekalogu.²⁶¹

5.2 Smysl a vzorec biblického étosu

Základní věta Dekalogu se pak odráží v ostatních úkolech a požadavcích Dekalogu – nebo z druhé strany řečeno – ostatním příkázáním je možno rozumět jako důsledkům úvodní formule sebesdělení a vysvobození (exodu). Proto nejprve jako neochvějný základ zazní: „*Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, který tě vyvedl z Egypta, z domu otroctví*“ (Ex 20,2; Dt 5,6), a pak následují požadavky. Není zde žádné: „*V jednoho Boha věřití budeš!*“ Není zde řeč, jak jsme již předeslali výše, o tom, že by bylo nejprve nutné splnit imperativ toho, co se eticky má, aby se dosáhlo indikativu Božího příklonu a společenství s Ním. Ba naopak: nejprve zaznívá indikativ o Božím příklonu a osvobození a na tomto základě je člověk a společenství zavázáno, aby naplňovalo již existující imperativ toho, co se eticky požaduje. Etický požadavek se proto nechápe jako vnější přinucení, ale jako naplňovaný na podkladě získané svobody a vnitřního nahlédnutí.²⁶²

Nastíněné první souvětí textu Dekalogu jako fundament zachycuje několik stěžejních spojení, a sice spojení mezi pravým Božím jménem (srov. Ex 3,14) a událostí exodu, Hospodinem Bohem a osvobozením a osvobozováním, mezi Hospodinem Bohem a svobodou Božího lidu. Tím se vystihuje i rozhodující smysl Dekalogu a biblického étosu.²⁶³ Dekalog jako dokument smlouvy má na mysli život

²⁵⁵ Srov. Fonk Peter: *Das Gewissen. Was es ist – wie es wirkt – wie weit es bindet*, s. 80.

²⁵⁶ Srov. Lochman Jan Milíč: *Wegweisung der Freiheit. Die Zehn Gebote*, Stuttgart: Betulius, 1995, s. 15-17. (česky *Desatero. Směrovky ke svobodě. Nástin etiky pod zorným úhlem Desatera*, Praha: Kalich, 1994).

²⁵⁷ Srov. Markl Dominik: *Der Dekalog als Verfassung des Gottesvolkes. Die Brennpunkte einer Rechtshermeneutik des Pentateuch in Ex 19-24 und Dtn 5*, Freiburg im Br.: Herder, 2007.

²⁵⁸ Srov. Keřkovský Pavel: *Bázeň Boží a narativní etika. Zrod narativní etické reflexe*, Jihlava: Mlýn, 2007, s. 318-329.

²⁵⁹ Srov. Lochman Jan Milíč: *Wegweisung der Freiheit. Die Zehn Gebote*, s. 17.

²⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 18; Jiří Beneš: *Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*, s. 10.

²⁶¹ Srov. Jiří Beneš: *Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*, s. 10.

²⁶² Srov. Prudký Martin: *Dekalog v biblické teologii: Text Desatera a jeho význam pro bibli a její teologii*, in: *Život Dekalogu, život Písma, Studie a texty ETF č. 16 (2010/1)*, s. 16; Beneš Jiří: *Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*, s. 50-51 nn.; Ernst Stephan: *Grundfragen theologischer Ethik. Eine Einführung*, s. 65-66, 72.

²⁶³ Srov. Beneš Jiří: *Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku*, s. 19-20.

před živým a pravým Bohem Hospodinem a s Ním a vymezuje hranice, za nimiž už není darovaná svoboda možná.²⁶⁴

Jestliže v Bibli čteme, že Hospodin „viděl trápení svého lidu“, slyšel i jejich naříkání a zná jejich bolesti a rozhodl se je vysvobodit-zachránit a přivést do svobodných a lidsky důstojných podmínek (srov. Ex 3,7-8.9), pak můžeme vyvodit pro ty, kdo takového Hospodina vyznávají, že i oni se učí rozpoznávat a vnímat bolesti, trápení, projevy nesvobody a lidsky nedůstojné poměry ve své době a svém prostředí a odpovídat na ně osvobozujícím jednáním. Jinými slovy můžeme říci, že ten a ti, kdo takto popisují Hospodina, jsou vyzváni, aby jednali jako On. Opět zaznívá myšlenka následování Hospodina, která vyplynula už z ideje člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobě. Svého vrcholného naplnění dochází toto následování v díle Ježíše Krista a odtud přichází výzva pro křesťany, pro jejich cestu včetně jejího etického rozměru, aby jej následovali.

Tato biblická svědectví-místa nám doloží myšlenku a zkušenost, že je jedinec i společenství Božího lidu pozváno a vyzváno, aby utvářelo své smýšlení a jednání dle Božího vzoru:

„Hospodin promluvil k Mojžíšovi: Promluv k celé pospolitosti synů Izraele a řekni jim: *Budte svatí, neboť já, Hospodin, váš Bůh, jsem svatý*“ (Lv 19,1-2); „...nepřizpůsobujte se dřívějším žádostem (jako když jste byli v nevědomosti), ale podle toho Svatého, který vás povolal, se i vy staňte svatými v celém svém způsobu života. *Vždyt je napsáno: Budte svatí, neboť já jsem svatý*“ (1 Petrův 1,15-16). Autor tohoto listu pak pokračuje: „*Odložte tedy každou špatnost a každou lest, pokrytectví, závist a každou pomluvu a jako novorozené děti mějte touhu po ne-falšovaném mléku Božího slova, abyste jím vyrostli k záchraně, jestliže jste vskutku okusili, že Pán je dobrý...*“ (1 Petrův 2,1-3). Na tomto úryvku můžeme vidět, proč se hovoří o křesťanské mravnosti také jako o životě z Božího slova a podle něho. Přispívá k tomu ještě jedna novozákonní výzva: „*Budte tedy dokonalí (ve smyslu úplnost/celost/integrita), jako je dokonalý váš nebeský Otec*“ (Mt 5,48).

²⁶⁴ Srov. Halama Jindřich: Život s Bohem. Návod k použití, in: Život Dekalogu, život Písma, Studie a texty ETF č. 16 (2010/1), s. 47.

5.2.1 Stále dynamicky přítomný, živý Osoboditel a Dárce života

Když se Mojžíš v rámci svého povolání Bohem, aby vysvobodil lid z egyptského otroctví, ptal Boha, jaké Jeho jméno má tlumočit lidu, zakusil odpověď překládanou v českém znění „*JSEM, KTERÝ JSEM*“ (Ex 3,14).²⁶⁵ Při snaze porozumět hebrejskému znění, můžeme dle poznatků biblistů podotknout, že se nejedná o abstraktní „*já jsem*“, které si někde v dáli vystačí, ale o živou a dynamickou přítomnost; že vlastně ani nejde o jméno, protože svaté Boží jméno stejně nelze vyslovit. Nejde ani o svatost Boží v tomto jméně obsaženou, ale o sdělení, které zahrnuje zaslíbení a povzbuzení, o událost a dění, v němž se živý a pravý Bůh prokázal, stále nově prokazuje a bude vždy prokazovat jako zakusitelný osvoboditel a dárce života.²⁶⁶ Z hlavních aspektů tohoto pojmenování jsou zde vedle suverenity a neohraničitelnosti zdůrazněny spolehlivost, nedisponovatelnost a výlučnost, které lze vyložit takto:²⁶⁷

„*Budu při vás tak, že se mnou můžete pevně počítat. I když putujete údolím smrti, můžete stavět na tom, že tam jsem. I když ode mě utíkáte zoufalí, křičící nebo němí, smíte vědět: jsem tam s vámi, i když mě už neznáte*“ (aspekt spolehlivosti);

„*Jsem při vás takovým způsobem, že se mnou musíte počítat, kdy a jak já chci – snad také tehdy a tak, že vás to dokonce ruší. Mohou existovat situace a zastavení na vaší životní cestě, na kterých se vám zrovna moc nechce vzpomínat na to, že chci být u vás, nebo kde byste raději měli jiného boha*“ (aspekt nedisponovatelnosti);

„*Jsem s vámi takovým způsobem, že pouze se mnou smíte počítat jako s tím, který vám jako záchránce může být blízko. Počítat se mnou od vás vyžaduje jasně rozhodnutí, abyste vzali vážně, že jsem pro vás ten jedinečný, který vám smí poskytnout oporu a měřítko*“ (aspekt výlučnosti).

Toto jméno se nám objeví hned na začátku Dekalogu v souvětí, jež ve spojení s ním dosvědčuje a zpřítomňuje vysvobozující událost exodu (viz Ex 20,2; Dt 5,6).

²⁶⁵ Ex 3, 14; poznámkový aparát ekumenického překladu bibli to komentuje takto: „Jiní překládají: „Budu, který budu“ s výhledem na konečné Hospodinovo vítězství. Spíše však jde o to ujistit lid bezprostřední Hospodinovou přítomností a jeho pohotovostí k pomoci. Jméno Jahve (jež nahrazujeme českým překladem Hospodin) vždycky připomínalo Izraeli Boha blízkého, Spasitele.

²⁶⁶ Grundkurs Bibel. Altes Testament 1. „JHWH“: Ich bin da, als welcher ich da sein will. Was hat es mit dem Namen Gottes auf sich? Werkbuch für die Bibelarbeit mit Erwachsenen, Herausgegeben vom Katholischen Bibelwerk e.V. und Barbara D. Leicht, Stuttgart 2003, 2/L/4-1, 4-2.

²⁶⁷ Tamtéž.

První část označovaná jako formule sebesdělení je dále vysvětlena a rozvedena částí druhou, kterou můžeme označit jako formuli vysvobození a rozumět jí ve smyslu stálé platnosti: „*ten, který způsobuje tvé vyvedení*“ a vyvolává tím jednání člověka. Z názvu Egypt můžeme na základě jazykového rozboru znalců hebrejštiny vyčíst, že se jednalo a jedná o bezvýhodnou situaci a stav absolutního a existenciálního ohrožení a sevření, což lze vystihnout pojmy dům otroctví, velký hrob, kde vládne náboženský a socioekonomický útlak. Dostat se z takového živoření spíše asi než života vyžaduje pomoc, kterou poskytuje Hospodin a která se pak stává motivací pro jednání toho a těch, kdo takové vysvobození či vyvedení prožili a prožívají.²⁶⁸

Porozumět tomu, co znamená Hospodinovo jméno, kdo je skutečně pravý a živý Bůh, může jen ten a ti, kdo prožili Hospodinovo osvobozující – a tím proměňující – jednání, slyšeli Jeho hlas a nechali se zapojit do události osvobození. Ti pak v tomto smyslu nesou Jeho jméno.²⁶⁹

Z aspektů Božího jména jasně vysvitají: věrná přítomnost za všech okolností, a to i s tím hlediskem, že k nim patří utrpení a zoufalství; hlavní zrcadlo pro postoje a praktiky lidu; jediné a jedinečné měřítko pro praxi lidu a jeho nejhlubší kořen.

Hospodin a jeho vyznavači budou proto usilovat překonávat utrpení, potírat bezpráví a lhostejnost.

Samozřejmě a nezištná služba těm nejslabším a nejponiženějším tak představuje dle pastorálního psychologa bohoslužbu a výklad Boha v jednom.²⁷⁰ Symbolika hořícího keře i následně výstupů na horu a sestupů dolů s hory v této souvislosti umožňuje, abychom ji spolu s pastorálním teologem vyjádřili zkušeností „*být ponořen v Bohu a vynořit se u chudých*“²⁷¹. Setkává se tak láska k Bohu a k bližnímu, mystika a politika, kontemplace a akce.²⁷²

²⁶⁸ Srov. Beneš Jiří: Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku, s. 57-63.

²⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 12.

²⁷⁰ Baumgartner Isidor, Pastoral Psychologie. Einführung in die Praxis heilender Seelsorge, Düsseldorf: Patmos 1997, s. 337-338.

²⁷¹ Toto je obsahem sedmého stavebního kamene – nazvaného „s hory dolů“ – Zulehnerovy přednášky: P. M. Zulehner, Mystik – zeitgemäße Antworten aus dem Glauben. Mystik und Politik. Ein bibelpastorale Meditation, Prag, 18. 11. 2004.

²⁷² Srov. tamtéž.

Zmíněním některých profesí chceme i zde poukázat na důležitou propojenost biblické exegeze, teologicko-etických aspektů a praktické teologie i pastorálního působení. Rovněž jsou si zde blízko spiritualita s mravností.

Boží jméno lze taky zneužívat. Někdo s ním může chtít (magicky) manipulovat, přísahat falešně s odvoláním na Boha, a tím vlastně lhát lidem i Bohu, opakovat např. výrazy exodus, Bůh, Pán a nemít osobní vztah, nemít prožitou onu základní proměnu, nerespektovat Jeho vůli, snažit se disponovat Bohem a činit z Něho služebníka svých zájmů, své touhy po moci, prestiže, sebeuplatnění a sebepotvrzování. Naopak vylučovat živého a osvobozujícího Hospodina z lidského srdce či různých oblastí života a nezobrazovat a nezpodobovat Jej způsobem, který odpovídá ideji člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobě i skutečnosti a zkušenosti osvobození, prostě o Něm nesvědčit odpovídající proměnou, smýšlením, postoji a jednáním.²⁷³

Osvobozující Hospodin je rovněž Stvořitelem. Z toho vyplývá, že člověk a příroda jsou Jeho stvořením. Ani člověk, ani svět proto nejsou bohy a nesmí se považovat za Boha (viz Ex 20,3-6; Dt 5,7-10). Prohlašování lidí či přírody za Boha by se člověk zbavil darované svobody a rozměru základního a zakládajícího vztahu, který zajišťuje lidskému životu bezpodmínečnou, jedinečnou a nezaměnitelnou existenci.²⁷⁴

Připomeneme-li si normativní ideu člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobě, vyvodíme závěr, že by jakékoli vytváření a uctívání jiných bohů bylo pod úroveň-obraz-důstojnost člověka. Vidíme, že jde o člověka samého a lidské soužití, resp. o jeho ochranu.

5.2.2 Malé prozatímní shrnutí

Následující komentář k předchozím veršům Dekalogu zařadíme jako prozatímní shrnutí a text k další možné reflexi:²⁷⁵ „*V preambuli Dekalogu uzavírá Hospodin svůj smluvní vztah s Izraelem a otevírá zároveň prostor svobody, který je chráněn proti zotročujícím silám a v němž může být Boží lid s důvěrou oddaný Jeho slovu*“ (...)

²⁷³ Srov. Lochman Jan Milíč: Wegweisung der Freiheit. Die Zehn Gebote, s. 48-52; Beneš Jiří: Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku, s. 118-122.

²⁷⁴ Srov. Lochman Jan Milíč: Wegweisung der Freiheit. Die Zehn Gebote, s. 22-23.

²⁷⁵ Markl Dominik: Der Dekalog als Verfassung des Gottesvolkes. Die Brennpunkte einer Rechtshermeneutik des Pentateuch in Ex 19-24 und Dtn 5, s. 103, 110.

„V Ex 20,3-6 se Hospodin staví na odpor všem možným pasivním objektům uctívání v podobě jiných bohů (v3-5b) svou vášnivou živostí (působivostí) a souměřitelností ve vztahu (v5c-6). Tím zaslubuje trvalou relevanci vztahu smlouvy a spolehlivý význam dalších požadavků. Tomu neodpovídá také na straně adresátů nic jiného než postoj jednající lásky (v6).“

5.3 Varování před manipulací, egoismem a výzva k odpovídajícímu svědectví

Posuneme se ke slovu dle Ex 20,7 a Dtn 5,11: ekumenický překlad nabízí znění „Nezneužíješ jména Hospodina, svého Boha“ a překlad Bible Překlad 21. století „Neužívej jméno Hospodina, svého Boha, nadarmo“. Bibliista Jiří Beneš překládá ve snaze o doslovný překlad „Neneš jméno – Hospodin je tvůj Bůh – nadarmo, protože Hospodin neocistí toho, kdo nese jméno jeho nadarmo“ a předkládá ještě variantu „Nenosíš jméno Hospodina, svého Boha, k nepravosti, neboť nezprošťuje Hospodin viny toho, kdo nosí jeho jméno k nepravosti“. Nabízí v tomto směru výklad jiného bibliisty, jenž interpretuje v tom smyslu, aby se Jméno Hospodin neužívalo „ve prospěch věcí či instancí, které nesouvisejí se Jménem jako událostí exodu“²⁷⁶.

Vyplatilo se, že jsme si blíže představili Boží jméno. Rovněž i tato slova nelze nevidět v souvislosti s porozuměním události exodu a základem Dekalogu (srov. Ex 20,2; Dtn 5,6). Zde proto budou také ve hře aspekty jedinečnosti, spolehlivosti, nedisponovatelnosti a výlučnosti Boha stvořitele a osvoboditel dle Jeho Jména. Půjde o to, aby vyznavač tyto obsahy žil a zprostředkovával druhým. V rozporu s tím budou falešné představy a informace o Bohu. Jedná se i o připomenutí, aby ten, kdo zachází s Dekalogem, nezapomínal na záchrané, osvobozující a proměňující dílo svého Boha a aby přinášelo odpovídající ovoce i pro druhé. Ten a ti, kdo zakusili a zakoušejí Hospodinovo osvobozující a proměňující jednání, mohou a mají o tom vydávat svědectví. Stejně tak jsme uvažovali u ideje člověka stvořeného podle Božího obrazu a podobenství, z něhož také plyne reprezentování stvořitele, zapojení do Jeho působení a odůvodnění pro určité smýšlení, postoje a jednání. I zde máme na mysli darovanou, získanou a osvědčovanou zodpovědnou svobodu a identitu Bohem pojmenovaných či označených.

²⁷⁶ Beneš Jiří: Desítka. Desatero aneb deset slov o Bohu a člověku, s. 118.

Úvod
Křesťanská etika
pod zorným úhlem Desatera?

Sporné počínání

Jestliže se dnes rozhodneme podat nárys křesťanské etiky v návaznosti na Desatero, měli bychom si uvědomit, že to je rozhodnutí sporné. Dá se napadnout z různých stran: jak vzhledem k tomu, že každá etika má zasáhnout současníky, tak i z ústředních teologických předpokladů.

1. Prám se především s ohledem na duchovní a kulturně-dějinnou situaci naší doby, na teorii a praxi našich současníků – na *naši* teorii a praxi: Není nám duchovní svět Desatera téměř totálně cizí? Nezeje mezi těmito příkázáními a naší přítomností propast, „škaredý příkop“? To platí již v *historickém ohledu*. Desatero je prastarý biblický text, se svými pozadím jistě jeden z nejstarších textů nejen v biblickém, ale již předbiblickém podání. Vznikli za sociálněkulturních podmínek, které se s dnešními dají těžko srovnávat. Výrazně to signalizuje již první věta: mluví o otroctví v Egyptě, mluví tedy poměry v otrokářské společnosti. Tento společenský řád je pro nás už dávno minulostí. Jaký smysl může mít takový prehistorický text pro aktuální etickou orientaci v období pozdního kapitalismu a socialismu? Neženeme se do slepé uličky, jestliže se na *něj* orientujeme? Můžeme vůbec zasáhnout své současníky a posítnout vlastní zájmy a potřeby?

2. Stejně skeptická otázka se týká i *faktických poměrů*. Příkázání Desatera se nám stala namnoze něčím cizím nejen teoreticky, ale i prakticky, vzhledem ke konkrétnímu způsobu života. Ve své knize „Die Zehn Gebote“ (Desatero příkázání) upozorňuje G. Ebeling na dramatický převrat v naší kultuře. „Desatero příkázání – po tisíciletí základní řád národů, které se cítily vázány biblickým podáním, základní řád tedy i naší

západní kultury, soubor pouček, které se každé dítě učilo zapaměti a které vstřebávalo jako směrnicí svědomí – dnes namnoze ztratilo svou závaznost“ (s. 15). Jistěže se tato příkázání *prakticky* i dříve v „křesťanském světě“ znevazovala a „vynalézavě“ obcházel, avšak dalo se to věštinou „per néfás“, se špatným svědomím. Dnes ovšem v naší kultuře nechybí proudy a náhady, které platnost a smysl příkázání popírají *závadně* a o „emancipaci od Desatera“ se snaží nikoli se svědomím špatným, ale dobrým.

Pro tento specifický moderní postoj poskytuje Ebeling příklady. Neýká se to jenom „první desky“, tedy našeho života před Bohem. Ta je pro mnohé beztak „vyřízená“ a má svou stínovou existenci již jen v rubrice „pověry“. Daleko víc se to týká „druhé desky“, „nebot“, tu jde přímo o naše společenské vztahy. Proto se zde reaguje obzvlášť citlivě. Příkázání cití otce a matku je přímo symbolem autoritativně-represivního společenského řádu, od něhož je třeba se emancipovat. A příkázání o cizoložství vůbec se vším, co je s ním z řádu rodiny a pojetí pohlavního života spojeno, se jeví jako křehká hráz, která už děje nemůže odolávat náporu sexu“ (s. 21). A ani v případě „Nezabíješ“ tomu není jinak. Oprávnění tohoto příkazu je dnes sice poměrně nejlépe srozumitelné a jeho závaznost byla v jistých souvislostech dokonce zpřisněna. Poukazuje třeba na problematizování trestu smrti anebo války jakožto „normálního úkazu“. Na druhé straně vzhledem k rostoucímu násilí nelze přehlédnout, že v mnohém ohledu bylo i toto příkázání dalekosáhle oslabeno a někdy suspendováno. Stále více si zvykáme na masové umírání a zabíjení.

Toto vidění snad podává jednostranný pohled na poměry v našem světě. Ebeling však právem poukazuje na hluboké proměny v běžném morálním ovzduší, v nichž se svět Desatera i vzhledem k faktické praxi jeví jako zaniklý a překonaný. Má za těchto okolností smysl zabývat se křesťanskou etikou i nadále na bázi Desatera?

3. Podobnou otázku lze položit i v kontextu *křesťanské teologie*. S Desaterem volíme starozákonní text. Jistěže text ústřední, klasický, ale přesto text *předkřesťanský*. Křesťanská etika v plném slova smyslu je přece etika zrozená z ducha Nového zákona. Neukázal Ježíš svým „ale já pravím vám“ nové cesy etickému myšlení orientovanému na Desatera tím, že stará příkazání jistě zpřisnil, zároveň je však zahrnul do osvobodivého dynamického pohybu lásky a „zrušil“ je tím, že je naplnil? Nic nebylo Ježíšovi vzdáno tak jako legalistické chápání Zákona. Není etika Desatera stále ohrožována nějakým legalismem? Jestliže se na ni zaměříme, nevystavujeme se nebezpečí, že opustíme právě to vzrušující a podnětné nové z novozákonní etiky (jak jí ostatně rozuměl i Pavel)? Neměli bychom se raději držet Luthera, který – jistě odvažně a s rizikem nedorozumění, zároveň však právem evangelia – formuloval: „Jestliže máme Krista, snadno vytvoříme zákony a všechno správně posoudíme. Ba, vytvoříme nová desatera, jak to dělal Pavel všemi svými dopisy, i Petr a v prvé řadě Kristus v evangeliu. A tato desatera jsou jasnější než Mojžíšovo, tak jako Kristus obilicel je jasnější než obilicel Mojžíšův“ (cit. u Ebelinga, c.d., s. 30).

Mnozí se klomí k tomuto závěru a rozhodně odmítají, aby byla etická a výchovná výuka zaměřena na Desatera. Odkazují na dizertaci basilejského H. Röhlišbergera „Kirche am Sinai“ (Církev pod Sinajem, 1965), který drtivě kritizuje rozšířenou a zvláště v reformované církvi zakořeněnou praxi výuky: Desatero jako by „katechetům téměř znemožňovalo, aby se pohybovali v ovzduší Nového zákona. Při zveštování Desatera se křesťan bezděky ocitá v izraelském lisu, který se bál, chvěl a zůstával opodál“ (s. 113). Shrňme: Neznamená etika Desatera – jak dobově historicky, tak teologicky – bezmocný krok zpět, nezavádí pedagogicky a teologicky do slepé uličky?

Obě otázky vedou k zamyšlení. Nelze je shodit se stolu. Dotýkají se skutečných problémů a nebezpečí. Pokud jde o

možnost jasného a průhledného dorozumění se současnký i pokud jde o základní zprostředkování specificky křesťanských hledisek, jsou s etikou Desatera skutečně spojena historická i aktuální nedorozumění a překážky. Má-li být takové počínání vůbec zodpovědné, musí se reflektovat a pokud možno objasnit. Tento problém nesmíme při svých pokusech o výklad jednotlivých příkazání ztratit ze zřetele. Na tomto místě bych chtěl předběžně a úvodem zdůvodnit, proč přes všechny závažné námitky míním, že započít Desaterem je dodnes možné a přínosné. Soustředím se na ony dvě řady otázek.

Ani zákonictví, ani libovůle

Obojí argumentace předpokládá jistý přístup k Desateru. Podle něho je Desatero nadčasovým a povšechným zákonem, který se snaží lidský život zachytit v „síti“ abstraktních ustanovení. Zastává tedy moralisticko-legalistické pojetí člověka. Nelze popřít: při takovém pojetí zatěžuje Desatero křesťanskou etiku s dalekosáhlými následky, a to právě těmito dvěma naznačenými směry. Legalistické zákony váží etiku vždy na podmínky doby jejich vzniku, jsou tedy orientovány nazpět a současně člověka v jeho změněných společenských a kulturnědějinných podmínkách nechávají na holičkách. Konkrétně: „vůl“ a „osel“ v Desateru názorně a jasně indikují konkrétní dobu vzniku, tedy podmínky prastaré doby agrární a nomádské, a nás se už přímo neytkají. Pro většímu z nás tato zvířata nepatří do rálných podmínek, které by nás bezprostředně zajímaly, naneyvš do doby dovolených nebo do zoologické zahrady. Tento příklad signalizuje všeobecný problém: při legalistickém chápání je vztah Desatera ke skutečnosti v proměnách poměrů a s dějinným odstupem rádkálně redukován.

Podobně v ohledu teologickém. Jestliže se Desatero při-

kázání chápe zákonicky a moraisiicky, pak upadne skutečně do „předkřesťanských“ poměrů a poznatků, a to v doslovném smyslu; vede tedy do doby před Ježíšovu „etickou revolucí.“ Spadá pod jeho přísný soud nad každým etablovaným moralismem a legalismem, který je pro „Ježíšovu etiku“ přímo typický. Výuka a estetika koncipovaná na Desatera pak skutečně představuje onen chybivý vývoj, proti kterému protestuje třeba Röhlisberger. Do křesťanské etiky proniká „nové zákonictví“ – a to je ve smyslu Nového zákona „hřích proti Duchu svatému“, krok zpátky jako třeba chování opěti „zákonických“ Galatanů, které Pavel tak přísně volal k pořádku. Tak se ztíží nejenom přístup k bližním, ale i ke středu evangeliu.

Právě u tohoto bodu musíme ovšem jasně říci: legalisticko-moralistické chápání Desatera je nepochopením, a to ne teprve pod zorným úhlem Nového zákona, nýbrž už vzhledem ke skutečnému „místu v životě“ („Sitz im Leben“) Desatera samotného. Novější starozákonní bádání právem poukazuje na to, že se Dekalog naprosto nesmí chápat jako obecně a nadčasově koncipovaný *codex iuris moralis*. Do Desatera jsou jistě pojaty důležité poznatky prastaré Hébské tradice. Ale tak, jak se jeví v konkrétní souvislosti Starého zákona a v konkrétní liturgické praxi Izraele, nabývají nového, dynamičtějšího a konkrétnějšího významu. Ve své „Theologie des Alten Testaments“ poukazuje Gerhard von Rad na to, že „Izrael chápál a slavil zjevení přikázání jako spásnou událost prvního řádu“ (I,195). Touto událostí bylo pro Boží lid uzavření smlouvy na Sinaji v rámci exodu. Vzhledem k tomu je Desatero svým původem a svou rolí ve víře a v životě Izraele a křesťanské církve *magna charta* smlouvy, dokument dějin vysvobození. Tři momenty tohoto určení zvláště zdůrazním:

1. Dekalog je ve Starém zákoně pojímán jako svědeckví dějin spásy, *které se vztahuje k dějinám*. Zjevení Desatera nezastihuje lid mimo čas a prostor, nýbrž nanejvýš konkrétně

v konkrétním prostoru a čase: právě pod Sinajem, v průběhu vyjití. Tento text je od počátku spojen s tímto konkrétním dějinným příběhem a není možné jej od něho odtrhnout. Legalistické chápání jej z této živé souvislosti vytrhuje, a tak jej neutralizuje: Absuraktní, povšechná, naddějinná morálka se s původem a charakterem přikázání míjí.

2. Dějinně zakonivení Desatera konkrétně znamená: jde o *dokument smlouvy*. Souhlasím s G. von Radem: „Za všech okolností musíme mít na zřeteli těsnou spojitost přikázání a smlouvy“ (c.d., s. 195). Tak přece Izrael Dekalog chápál: obě desky Desatera se uchovávaly v truhle smlouvy. A hrály ústřední roli v liturgii Božho lidu. Dekalog měl rozhodující význam při slavení jednoho z nejvýznamnějších izraelských svátků, při sichemském svátku obnovení smlouvy, který se podle Dt 31,10n slavil vždy po sedmi letech. To je pro pochopení přikázání velmi důležité: „Tímto slavením Izrael vyjadřoval, že událost zjevení na Sinaji je pro všechny časy stejně aktuální, že se obnovuje pro každou následující generaci, že je pro ni současností (srv. Dt 5,2-4; 29,10nn)“ (c.d.). Přikázání mají svůj pravý smysl v rámci tohoto procesu obnovení smlouvy, zpětný pohled na ně je zároveň vždy znovu také výhledem, voláním k osvěďčování smlouvy v každé přítomnosti a do budoucna. Neboť toto je smlouva v biblickém pojetí: nikoli zaniklá, uzavřená, minulá událost, nýbrž eschatologické, tedy otevřené dění zaměřené do budoucna.

3. Vlastní záměr, cíl tohoto dění smlouvy, tedy i Desatera, je jasně zřejmý z jeho konkrétního zakonvení. Jde o událost exodu, tedy o událost *dějin vysvobození*, která je pro Boží lid rozhodující a konstitutivní. Smlouva byla Izraeli zdůvodněnám a zpečetěním jeho svobody. Slavnost obnovení smlouvy byla vždy znovu slavností osvobození, obnovení ve svobodě. Desatero bylo Izraeli darováno skrze Mojžíše v tomto nanejvýš konkrétním kontextu. O to šlo při „vyučování“ Desateru v lidu staré i nové smlouvy – každých sedm let při

svátku obnovení smlouvy, ale i v každodenní praxi: o zachování a osvědčení svobody, kterou nám Bůh daroval. Tento dokument smlouvy je svou podstatou *magna charta osvobození*. Desatero přikázání znamená „deset velkých svobod“. Ve svém původním smyslu se dají pochopit jen v této souvislosti dějin vysvobození, která je pro ně směřovaná. S legalismem a moralismem nemají mnoho společného, spíše se zápasem o pravé pochopení křesťanské svobody.

S tímto zápasem ovšem přikázání souvisí *byzostně*. Pomáhají správně naplnit darovanou svobodu, poskytují směrnicí a ukazatele na cestě svobody Božího lidu. Nebrání jenom nominalistickému, ale i antinomialistickému nepochopení svobody – stojí v cestě liberalistickému a libertiniistickému (ne)pochopení svobody. I na tom etice vážně a bytostně záleží. Proto nechceme a nemůžeme Dekalog suspendovat či diskvalifikovat třeba poukazováním na legalisticko-moralistické nepochopení, které se v dějinách církvě naneštěstí tak často praktikovalo, jako by to byla orientační základna pro naši etiku. Jinak dobře míněným tendencím v tomto směru, jak je představuje třeba Röthlisbergerova kniha, nemohu přitakat. Nemí nutně a bylo by falešně vydávat Desatero legalistům a moralistům. Mnohem větší smysl má teologicky a prakticky zápasit o pochopení jeho základních intencí a cílů. Důraz na svobodu není naprosto překonán. Zůstává a je právě dnes palčivou tužbou všech lidí. Fronty dějin vysvobození se mohou měnit, základní cíl však zůstává.

Tento základní cíl se dnes aktualizuje – tím odkazují na proměny ve vztahu k přikázáním, jak jsem ji na začátku diagnostikoval v navázání na Ebellinga – v *zápase na dvou frontách*. Za prvé proti nominalistickým a moralistickým tendencím. Jsou silné, hlavně v naší (a reformované) církvi, ale ne jenom tam. Mnoho legalismu a moralismu je i v sekulární oblasti (na Východě i na Západě), především mezi etablovanými a konzervativci. Za druhé pak proti antinomialistickým a amoralistickým tendencím v duchu doby – proti liberalismu

a libertinismu fetišizované „emancipace“. Tak jako nesmíme Desatero vydat legalistům, tak libertinistům nesmíme vydat ani záměr svobody, který je pro ně konstitutivní. Opravdová lidská svoboda není prázdná, neartikulovaná a libovolná. Právě v tomto bodě, v této tvůrčí dialektice biblicky fundovaných a odhalených dějin svobody, vidím trvalý a humaní vyznam Desatera. V tomto smyslu se mi zdálo vzhledem k duchu doby aktuální a vzhledem k naší orientaci na biblické dějství budoucně plodné, abychom při pokusu o uvedení do etiky na Desatero přikázání navázali.

Teze 1.: Desatero je velmi známý text. O jeho místě v bibli a o jeho významu pro židovskou a křesťanskou tradici (jakož i pro široké dějinně kulturní působení těchto tradic) může nevědět či pochybovat snad jen ignorant. Desatero je pevně zakotveno v obecném povědomí jako známý útvar biblické tradice; je etablováno v kánonu látek patřících k obecné vzdělanosti. – Stručně řečeno: Desatero je daností jaksi *samozřejmou*.

Dokumentovat tuto tezi by bylo možné velmi důkladně a obsírně; mohlo by to být téma pro samostatný příspěvek, v němž by bylo možné využít širokou škálu studií (včetně monografií o dějinách recepce a dějinách působení Dekalogu v jednotlivých typech náboženských tradic, zejména židovství, křesťanství a islámu),² jakož i průzkumy sledující obecné povědomí a stav vzdělanosti.³ Tento aspekt „známosti“ a „samozřejmého významu“ byl (nepřímo) vyjádřen všemi příspěvky z konference k výročí Evangelické teologické fakulty UK „Dekalog“, které jsou v tomto sborníku otištěny. Proto ho nyní ponechám stranou.⁴

Teze 2.: Desatero je při bližším pohledu *text až překvapivě problémový*. O jeho označení, struktuře, obsahu i významu panují nejrůznější, často protikladné či konkurenční představy. Ony mohutné dějiny recepce, dějiny výkladu Desatera a jeho působení přitom otázky nad Dekalogem a jeho problémy spíše rozvíjejí a násobí, než že by je řešily a odstraňovaly. K jejich řešení přispívají obvykle tím, že nastolují problémy další.

Jinými slovy: Desatero je textem *enigmatickým*. Naléhavě nás staví před otázky po porozumění, výkladu a interpretaci daností textury, jež bychom u takto známého a autoritativního textu rádi považovali za zřetelné, pochopitelné a srozumitelné; ony však takové nejsou!

Než tuto tezi o Desateru jako textu problémovém zdůvodním a rozvedu, dovoluji si uvést obecnější poznámku k tématu: už tyto dva rysy Desatera (jeho *samozřejmost* a jeho *problémovost*; jeho *zřetelnost* a jeho *záhadnost*) činí z tohoto biblického textu *mimořádně vhodný materiál pro her-*

² Z obsáhlé literatury srv. zejména GÜNTER STEMBERGER, *Der Dekalog im frühen Judentum*, in INGO BALDERMANN (Hrsg.), *Jahrbuch für Biblische Theologie*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1989, s. 91–103; HENNING G. REVENTLOW – AXEL GRAUPNER, *Weisheit, Ethos und Gebot Weisheits- und Dekalogtraditionen in der Bibel und im frühen Judentum*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2001. Česky HORST G. PÖHLMANN – MARC STERN, *Desatero v životě židů a křesťanů / Dialog ortodoxního rabína a křesťanského teologa*, Praha: Vyšehrad, 2006; LUBOŠ KROPÁČEK, *Duchovní cesty Islámu*, Praha: Vyšehrad, 2006.

³ Z mnoha materiálů tohoto typu srv. např. publicistickou „mileniální bilanci“ Desatero přikázání očima deseti osobností, *Lidové noviny – Orientace* (2000), s. 19–22.

⁴ K tématu v širší souvislosti viz MARTIN PRUDKÝ, Význam Desatera pro pluralistickou společnost, in MILADA DIVIŠOVÁ – JANA DOLEŽELOVÁ – MARIE RÚT KRÍŽKOVÁ – MARTIN PRUDKÝ (vyd.), *Dialog Křesťanů a Židů*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 17–26.

meneutické zkoumání, pro tázání po porozumění, výkladu a interpretaci. Nezbyvá než si klást řadu otázek:

- Co zakládá smysl a význam *takového* textu?
- Jak odlišit a jak navzájem spojovat *jednotlivé roviny významu*?
- Do jaké míry a s jakým uplatněním je nutné zkoumat *dějiny vzniku* textu či jeho předchozích útvarů a tradic? Jak tyto dějiny určují smysl konečného znění?
- Jak se vyrovnat s problémem *variant* textu v jeho v synchronním tvaru? Jak přesně zní Desatero?
- Jaký vliv má na význam textu jeho literární zasazení do několika *různých kontextů*? – Či v opačném pohledu: jaký vliv na význam textu a chápání jeho smyslu má jeho *izolace od daných kontextů*, k níž při výkladu a užití Desatera nezřídkem dochází?
- A [last but not least] do jaké míry je třeba brát v úvahu (resp. do jaké míry je vůbec možné si odmyslet!) bohaté *dějiny porozumění, recepce a interpretace* Desatera? A jak se tyto „dějiny působení“ podílejí na našem chápání smyslu vlastního textu?

... text problematický

Vraťme se však ještě k tezi, že Desatero je textem *problematickým až záhadným*. V několika poznámkách se pokusím velmi stručně charakterizovat problémovost Desatera a uvést, proč je tento rys důležitý pro naše téma – pro smysl a význam (biblického) textu v křesťanské tradici.

1) Slovem *Dekalog* označujeme běžně text, který se vyskytuje v Ex 20, 2–17 a v Dt 5,6–21. Už to je podivné – totiž, že tento tak významný text se v bibli vyskytuje *dvakrát*. Jak známo, *dublety* představují v každém souboru textů specifickou problematiku, ve svatých, kanonických spisech obzvlášť! Existují-li v textech dublety, je nutno se ptát nejen po důvodech vzniku podvojného podání, ale také po jeho důsledcích, po efektu zdvojené podoby finálního textu. Co vyjadřuje daný tvar tradice tím, že určitou pasáž zdvojuje? Jak s tím při chápání a výkladu takového textu máme nakládat? – Máme například text, který je opakován, chápat podruhé stejně, nebo jinak než poprvé? Je opakování pouze připomínkou, nebo má i jinou funkci a jiný efekt?

2) Problém dublety je však v případě Dekalogu umocněn tím, že máme tento text v bibli *dvakrát a přitom odlišně*, pokaždé jinak! A ona dubleta s variacemi je nejen „tak nějak“ v bibli, ale v samé Tóře! V samém jádru starozákonní tradice, v části, jež se nám podává jako zjevení Boží

vůle, Hospodinův „Zákon ze Sínaje“, máme tento veledůležitý text dvojmo a přitom odlišně; znění Desatera podle Ex 20 a podle Dt 5 jsou ve své kanonické podobě mírně, ale nepřeslechnutelně různá, zřejmě vědomě rozlišena!⁵

Jak tomu máme rozumět? Jak máme s touto skutečností interpretačně nakládat? Které znění „platí“? Textová tradice si je tohoto problému dobře vědoma, jak prozrazují různé pokusy o harmonizaci textových variant.⁶

3) Další problém je s *označením Dekalog*. Tradiční termín „desatero Božích přikázání“ není biblický. V textu Ex 20 ani Dt 5 žádný takový nadpis nad oddílem není, toto označení je záležitostí pozdější tradice. V blízkém kontextu (v Dt 4,13; 10,4) se ovšem na tento útvar odkazuje termínem „deset slov“ (עֲשֶׂרָה תְּדַבְּרִים),⁷ což už předpokládá nejen existenci tohoto útvaru, ale i jeho normativní platnost. Fenomén „desatera“ (desetice bodů) je sám o sobě již výrazem pro autoritativní normu. Ovšem, a to je další problematický aspekt, ani v biblické tradici není toto označení vázáno výlučně jen na text, jímž se zabýváme; v Ex 34,28 je se stejným termínem, tedy „Desaterem“, jakož i s motivem „smlouvy“ a s motivem „napsání na kamenné desky“⁸ svázán jiný oddíl, tzv. kultický dekalog. V této souvislosti pak někdy bývá Desatero podle Ex 20,2–17 a Dt 5,6–21 označováno jako „etický Dekalog“.

4) Bezprostředně navazujícím problémem pak je, že *počet výroků* (tezí) *Desatera neodpovídá názvu*. Hlavních vět v imperativu či prohibitu (tezí,

⁵ Srv. FRANK-LOTHAR HOSSFELD, *Der Dekalog: Seine späten Fassungen, die Originale Komposition und seine Vorstufen*, Fribourg – Göttingen 1982; FRANK-LOTHAR HOSSFELD, Zum synoptischen Vergleich der Dekalogfassungen: Eine Fortführung des begonnenen Gesprächs, in F. L. HOSSFELD (Hrsg.), *Vom Sinai zum Horeb*, 1989, s. 73–117; česky JAN HELLER, Desatero, úvod a výklad, in JAN HELLER – MILAN MRÁZEK, *Zákon a Proroci*, Praha: Kalich, 1984, s. 8–70, 19–23; nově přetištěno: JAN HELLER, Desatero, in JAN HELLER, *Hlubinné vrty. Rozbory biblických statí a pojmů*, Praha: Kalich, 2008, s. 181–224, 190–193. K problematice nejodlišnější pasáže textu Desatera, příkazu o šabatu, v synchronní perspektivě MARTIN PRUDKÝ, The Two Versions of the Sabbath-Commandment: Structural Similarities, in HERMANN M. NIEMANN – MATTHIAS AUGUSTIN (eds.), *Stimulation From Leiden: Collected Communications to the XVIIIth Congress of the International Organisation for the Study of the Old Testament, Leiden 2004*, Frankfurt a. M. – Berlin – New York: Peter Lang, 2006, s. 239–255.

⁶ Vedle dokladů různocnění v dochovaných rukopisech a ve starověkých překladech je výmluvným dokladem snahy o harmonizaci textu tzv. Nashův papyrus (2. st. ante), na němž je příkaz o šabatu zapsán ve tvaru, který kombinuje oba argumenty (podle Ex 20,11 a Dt 5,15).

⁷ Řecky οἱ δέκα λόγοι – odtud termín „Dekalog“.

⁸ K motivu a jeho funkci srv. Dt 4,13; 5,22; Ex 24,12; 31,18; 32,16 a 1Kr 8,9.

výroků) je zde formálně celkem čtrnáct, resp. *třináct*.⁹ Existuje několik tradičních variant, jak text uspořádat a rozčlenit na *deset* výroků (odstavců), aby celek svou stavbou vytvářel „desetici tezí“. Tři hlavní podoby řešení (typy členění a počítání výroků) představují tradice židovská, reformovaná (spolu s řecko-pravoslavnou) a římsko-katolická (spolu s luterskou) – viz Tab. 1.

Nad tímto jevem si nelze neklást otázku: Proč je (tradičním) *Desaterem* útvar textu, který (ani v tradici samé) *není desetičlenný*? Jak máme rozumět tomu, že tento čtrnácti- či třináctičlenný katalog má být chápán jako Desatero?

Tab. 1:

<i>Tradiční způsoby členění Desatera na deset výroků</i>				
Ex 20,2–17	Dt 5,6–21	<i>tradice židovská</i>	<i>tradice reformovaná + řecko-pravoslavná</i>	<i>římsko-katolická + luterská</i>
v. 2	v. 6	I.	I.	I.
v. 3	v. 7	II.		
v. 4–6	v. 8–10		II.	II.
v. 7	v. 11	III.	III.	II.
v. 8–11	v. 12–15	IV.	IV.	III.
v. 12	v. 16	V.	V.	IV.
v. 13	v. 17	VI.	VI.	V.
v. 14	v. 18	VII.	VII.	VI.
v. 15	v. 19	VIII.	VIII.	VII.
v. 16	v. 20	IX.	IX.	VIII.
v. 17a	v. 21a	X.	X.	IX.
v. 17b	v. 21b			X.

5) V navázání na předchozí poznámku: Samozřejmě přitom neběží jen o počet tezí, ale i o **strukturně-kompoziční efekt** každé z variant tradičního rozčlenění Desatera. Každé řešení se nakonec úspěšně dobere toho,

⁹ Jednotlivých pokynů je čtrnáct. Pokud však tradiční podvojnou figuru „klanět se a sloužit“ (Ex 20,4; Dt 5,9) považujeme za jeden útvar, podvojně formulovanou tezi (tzv. *hendiadys*), pak je výroků celkem třináct.

že text je *desetičlenným* katalogem požadavků, ovšem pro vyznění textu je podstatné, které teze jsou *spojeny* do jediného odstavce a které naopak mají váhu *samostatného* výroku.

Ilustrativním příkladem nám v tom může být zákaz zobrazování božstva (v reformovaném pojetí tzv. druhé přikázání). Není žádná náhoda, že v tradici reformované teologie s jejím velmi kritickým postojem k roli obrazů v kultickém kontextu má teze „nezobrazíš si Boha“ platnost *samostatného* přikázání, a je proto pojímána jako samostatná hlavní věta, zatímco v tradicích římsko-katolické či luterské, které jsou k roli výtvarného umění v kultu mnohem vstřícnější, je tento výrok *subsumován* pod tezi o cizích božstvech a je pojímán jako rozvíjející či doplňující prvek tzv. prvního přikázání („nebudeš mít jiného Boha“); samostatně (a ve zkrácené verzi textu Desatera pak už vůbec) v tomto pojetí nezaznívá.

Významotvorný a interpretační efekt členění textu na jeho vyznění lze přitom sledovat už ve variantách kantilace (systému vyznačení přízvuků a dalších prvků rétorického přednesu) a ve značkách členění textu v nejstarších masoretských rukopisech.¹⁰

6) Oblast několika dalších problémů Desatera představuje *literární forma textu*. Čekali bychom, že u desetice tezí půjde o *formálně jednotný* či alespoň v hlavních rysech *formálně sjednocený* katalog. Je proto překvapivé, že z hlediska literární formy či žánru *není Dekalog homogenním textem*. Rozdíly jsou tak výrazné, že jsou nápadné i na první poslech, a to i v překladech.

Týká se to nejprve *různé délky formulací u jednotlivých tezí*. Řada z nich jsou krátké, úsečné výroky („nezabiješ“, „nezcizoložíš“, „nepokradeš“), jiné jsou komponovanými, složitě strukturovanými tezemi, jež zahrnují definice pojmů, výčty aspektů i motivační argumentaci (viz např. příkaz o šabbatu, Tab. 2).¹¹

7) Nejednotný je Dekalog také ve věci *pozitivní či negativní formulace* požadavků. Výrok o úctě k rodičům je formulován pozitivním imperativem („cti otce svého a matku svou“), zatímco standardní formou všech

¹⁰ *Setuma* a *petucha* na straně jedné, *sóf pasúk* na straně druhé zde představují alternativní systémy členění textu, dvě variantní tradice přednesu (možno přirovnat ke dvěma nápěvům jednoho písňového textu).

¹¹ Tab. 2 je převzata ze studie PRUDKÝ, *The Two Versions of the Sabbath-Commandment: Structural Similarities*, s. 243; zdůvodnění předložené analýzy a vyhodnocení paralelnosti jevů v obou textových verzích s. 242–245.

Tab. 2:

Dt 5,12–15		Sekvence	Ex 20,8–11	
שְׁמֹר אֶת־יְמֵי הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:	12a b	uvedení tématu (parenese!) <i>den »Šabbat«</i> (nejde o nový příkaz)	זְכוֹר אֶת־יְמֵי הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:	8
שֵׁשֶׁת יָמִים – תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּיךָ: וַיֹּם הַשְּׁבִיעִי – שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ	13a b 14a	vymezení pojmu – definice <i>šest dnů :: den sedmý</i> <i>»Šabbat pro Hospodina«</i>	שֵׁשֶׁת יָמִים – תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּיךָ: וַיֹּם הַשְּׁבִיעִי – שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ	9a b 10a
לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלַאכָה אֲתָה וּבְנֵי־יְבִיבְתֶךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֵמַתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ כָּמוֹךָ	b c d e f	hlavní věta příkazu [o Šabbatu] <i>nekonat žádnou práci!</i> zdůvodnění /	לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלַאכָה אֲתָה וּבְנֵי־יְבִיבְתֶךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֵמַתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ:	b c d e
וְזָכַרְתָּ כִּי־עָבַדְתָּ הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם / בְּיַד חֲזָקָה וּבְיָרֵךְ נְטוּיָה	15a b c	rozvedení / argument → exodus / → stvoření ~ Ex 14 (20,2) / ~Gn 2,2	כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים – עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנוּחַ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי	11a b
עַל־כֵּן צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יְמֵי הַשַּׁבָּת: ס	d	retrospektivní vysvětlení <i>»Hospodin přikázal konat / požehnal a posvětil den Šabbat«</i>	עַל־כֵּן בִּרְדָּה יְהוָה אֶת־יְמֵי הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ: ס	c d

ostatních výroků¹² je záповěď, *vetitiv* (hebrejsky: sloveso v *preformativu* se záпorkou לֹא).¹³

8) Nadto, z formálního hlediska je dost podivné, že v Desateru nastává *změna rétorické konstelace* – v textu se proměňuje, *kdo* ke komu o čem (o kom) mluví. Zatímco v úvodu Desatera promlouvá tzv. *ich-formou* Bůh sám („Já, Hospodin jsem tvůj Bůh, já jsem tě vyvedl ...“, „nebudeš mít bohy jiné“), ve výroku o Božím Jménu a o šabatu je mluvčím někdo jiný; tento

¹² U koncentricky (chiasticky) komponovaného výroku o šabatu je hlavní tezí věta *centrální* („Nebudeš konat žádnou práci ...“), nikoli věta *úvodní* („pamatuj na den šabatu ...“); formálně tedy toto „přikázání“ odpovídá standardní formě většiny výroků Dekalogu (vetitiv se slovesem v *preformativu* a se záпorkou לֹא); podrobná argumentace viz výše uvedená studie.

¹³ K otázkám formy a žánru srv. již ALBRECHT ALT, Die Ursprünge des Israelitischen Rechts, 1934, in ALBRECHT ALT, *Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel I.*, München 1959, s. 146–190; v kritickém navázání na jeho teze GEORG FOHRER, *Studien zur alttestamentlichen Theologie und Geschichte*, Berlin: de Gruyter, 1969, s. 120–148; ERHARD S. GERSTENBERGER, *Wesen und Herkunft des apodiktischen Rechts*, Neukirchen-Vluyn: Verlag des Erziehungsvereins, 1965; nově souhrnně HANS JOCHEN BOECKER, *Recht und Gesetz im AT und im Alten Orient*, Neukirchen: Neukirchener Verlag, 1984 a FRANK CRÜSEMANN, *Bewahrung der Freiheit: Das Thema des Dekalogs in sozialgeschichtlicher Perspektive*, München: Chr. Kaiser, 1993. Český stručně v recenzním článku MARTIN PRUDKÝ, Desatero netradičně aneb k problému vykládání a interpretace Bible, *Teologická reflexe* 15 (2009), s. 76–93, 85n.

jiný mluvčí referuje o Bohu ve 3. osobě (distancovaně, popisně: „Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha ...“; „Neboť v šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi ...“). V dalším pokračování textu Desatera, od výroku o úctě k rodičům dál, pak už není o Bohu vůbec řeč.

Jakkoli adresát zůstává v celém Desateru stejný (singulární „ty“ vyjádřené zájmenem), role mluvčího se očividně mění, stejně jako zřetel k Hospodinu/Bohu. Jak máme těmto proměnám rozumět? Jakou roli má změna role mluvčího na vnímání textu, jehož autorita(tivnost) je spojena s aspektem „Božího slova“?

Výše uvedených osm poznámek k nápadně podivným, nestandardním a problematickým rysům Desatera bych bez nesnází mohl rozšířit na příslowecných *deset*, pro doložení a charakteristiku mé druhé úvodní teze však i těchto osm stačí. Ještě bych rád zmínil, že tradice – tradice užití a výkladu textu Desatera i tradice biblická, nakolik známe její způsoby tradování – má dostatek prostředků, aby si se všemi těmito „rušivými rysy“ (pokud by měla zájem) poradila; pokud by tradice vnímala potřebu eliminovat napětí, učinila by tak a prostředkovala by tak významný text, jakým je pro ni Dekalog, neproblematicky, formálně a stylisticky náležitě zpracovaný (srv. např. pravidelnost katalogu dvanáctera kleteb v Dt 27,15–26). Jestliže tak biblické podání v případě Dekalogu nečiní, a toleruje dokonce dvojí, variantní podobu textu, je třeba to brát při výkladu a interpretaci vážně.

Uvedený stav má zajisté své důvody a své dopady:

a) *důvody*: Mezi důvody formální rozmanitosti Desatera patří nepochybně jeho *vznik z více zdrojů* (problém literárního vzniku) a jeho *postupné utváření v několika etapách* (problém dějin tradice). Současný stav této oblasti bádání zde nebudu podrobněji líčit, vynutilo by si to velký exkurz mimo hlavní linii mého tématu; odkazuji v této věci na odbornou literaturu.¹⁴

Základní představu o vzniku Dekalogu jako celku¹⁵ lze shrnout ve dvou odstavcích takto:¹⁶

¹⁴ Viz např. HOSSFELD, *Der Dekalog: Seine späten Fassungen, die originale Komposition und seine Vorstufen*; GEORG BRAULIK, *Die deuteronomistischen Gesetze und der Dekalog*, Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1991; CHRISTIAN FREVEL – MICHAEL KONKEL – JOHANNES SCHNOCKS (Hrsg.), *Die Zehn Worte: Der Dekalog als Testfall der Pentateuchkritik*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2005. Stručně MATTHIAS KÖCKERT, *Die Zehn Gebote*, München: Verlag C. H. Beck, 2007, kap. „Eine Kurzbiographie des Dekalogs“, s. 40n.

¹⁵ Nikoli ovšem původu jednotlivých „příkázání“, vzniku jejich formulací, či dokonce původu jejich motivů!

¹⁶ Odstavec je mírně upraveným textem z mého hesla *Dekalog* pro připravovaný *Encyklopedický biblický slovník* (čl. Dekalog, část 2.3 *Otázka vzniku a literárního utváření*). Do tisku připravuje Česká biblická společnost ve spolupráci s Centrem biblických studií AV ČR a UK v Praze na rok 2011.

EXODUS 20, 1-17

1 Bůh vyhlásil všechna tato přikázání: 2 "Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. 3 Nebudeš mít jiného boha mimo mne. 4 Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. 5 Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, 6 ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají. 7 Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval. 8 Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. 9 Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. 10 Ale sedmý den je den odpočinutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. 11 V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý. 12 Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh. 13 Nezabiješ. 14 Nesesmilníš. 15 Nepokradeš. 16 Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví. 17 Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu."

DEUTERONOMIUM 5, 6-21

6 "Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. 7 Nebudeš mít jiného boha mimo mne. 8 Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. 9 Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já Hospodin, tvůj Bůh, jsem Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech i do třetího a čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, 10 ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají. 11 Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval. 12 Dbej na den odpočinku, aby ti byl svatý, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh. 13 Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. 14 Ale sedmý den je den odpočinutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvůj býk a tvůj osel, žádné tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách, aby odpočinul tvůj otrok a tvá otrokyně tak jako ty. 15 Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi a že tě Hospodin, tvůj Bůh, odtud vyvedl pevnou rukou a vztaženou paží. Proto ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, dodržovat den odpočinku. 16 Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh. 17 Nezabiješ. 18 Nesesmilníš. 19 Nepokradeš. 20 Nevydáš proti svému bližnímu falešné svědectví. 21 Nebudeš dychtit po ženě svého bližního. Nebudeš toužit po domě svého bližního ani po jeho poli ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu."